

Kulutusjuhlan käärmeitä ostosparatiisissa – arkipäivän valintojen ekologiset ulottuvuudet

Sarianne Tikkanen

Maailman tila 2004 – raportti kehityksestä kohti kestäväää yhteiskuntaa. Worldwatch-instituutti. Gaudeamus, Helsinki 2004.

Tämänvuotinen, 30-vuotista taivaltaan juhlistavan Worldwatch -instituutin julkaisema *Maailman tila* -raportti kannattaa lukea ajatuksella ennen kuin ryntää seuraavan kerran lähikauppaan ruokaostoksille, saati ostosparatiiseihin ja automarketteihin viettämään kulutusjuhlaa. Maapallomme tulevaisuus nimittäin lepää suurelta osin ostoskassin myötä kuluttajan harteilla. Arkisilla valinnoillamme vaikutamme

Maapallon tilaan mitä suurimmassa määrin.

Syöminen, juominen, liikkuminen ja ylipäättään kuluttaminen on poliittista. Nykyinen liikkakulutuksen kulttuuri on tullut tiensä päähän. Vaurauden kasvu ei enää lisää onnellisuutta, ja juopa eri väestöryhmien kulutuseroissa on huiuma. Tämä on tiivistetysti viesti, jonka kulutuksen teemaan monipuolisesti pureutuva raportti painokkaasti, osin rautalangasta vääntäenkin, nostaa esille.

Maailmassa on yli 531 miljoonaa henkilöautoa. Yhdysvaltojen golfkenttien (700 000 hehtaaria) kastelu imee noin 15 miljardia litraa vettä

päivässä. Yhdysvalloissa ruokatarvikkeet matkustavat yleensä 2500–4000 kilometriä ennen päätymistään lautaselle. Keskiverto euroopalainen suoltaa 560 kiloa yhdyskuntajätettä vuodessa. Liikenne nielee 95 prosenttia maailman öljynkulutuksesta. Hajuvesiin haihtuu 15 miljardia dollaria vuodessa ja jäätelöön yksin Euroopassa 11 miljardia dollaria. Rahamäärällä voitaisiin huolehtia riittävä ravinto ja puhdas vesi niitä tarvitseville.

Kuten ennenkin raportti vyöryttää lukijan syliin valtavan määrän osin anekdoottimaisia-kin lukuja, mittareita, vertailuja, yksityiskohtia ja esimerkkejä teemastaan. Joissakin luvuissa yleiskuva välillä jopa hukkuu lukujen ja tilastojen valtamereen. Toisaalta raportti toimii myös väylänä tutkimusten ja tietolähteiden luo, ja esimerkit on valittu varsin elämänläheisesti: kesähäitä suunnittelevien on hyvä tietää, että yhteen vihkisormukseen tarvittava määrä kullaa synnyttää noin kolme tonnia myrkyllisiä kaivosjätteitä.

Reportissa käsitellään kattavasti kulutusta ja sen vähentämistä yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Tarkemman analyysin alle on valittu muun muassa kulutuksen globaalit ulottuvuudet, välttämättömyyshyödykkeet kuten energia, vesi ja ruoka, sekä organisaatioiden ekohankinnat. Suomenkielisessä painoksessa on lisäksi erinomainen Suomea käsittelevä ohjauskeino-raportti, joka on tuotettu yhteistyössä Suomen luonnonsuojeluliiton kanssa.

Kuningaskuluttajan onni kaupakassissa?

YK:n ympäristöohjelman UNEP:n arvion mukaan maailmanlaajuiseen kuluttajaluokkaan kuuluu yhteensä yli 1,7 miljardia ihmistä eli yli neljännes maailman väestöstä. Kuluttajaluokan kriteerinä on yli 7000 dollarin vuositulot mitattuna ostovoimapariteetilla. Selvimmin syrjään kulutusyhteiskunnasta on jäänyt Saharan eteläpuolinen Afrikka, jossa vuonna 2001 elettiin 20 prosenttia vaatimattomammin kuin 20 vuotta aikaisemmin. Muualla puolestaan – mitattuna miltei millä tahansa mittarilla – tavaroiden ja palvelujen kulutus on kasvanut tasaisen tappavasti vuosikymmeniä. Tilastot kertovatkin maailmasta kulutusvallankumouksen pyörteisä.

Vaikka tarkkailu rajattaisiinkin tuohon vauraaseen kuluttajaluokkaan kuuluviin ihmisiin, niin onko edes heidän onnellisuutensa lisääntynyt kuluttamisen tahdissa. Voiko onnea kantaa

kaupakassissa kotiin? Kuten Worldwatch-instituutin johtaja Christopher Flavin on monissa yhteyksissä korostanut, näin ei ole: ”Olemme selvästi rikkaampia kuin 50 vuotta sitten, mutta tutkimusten mukaan emme kuitenkaan onnellisempia.” Aikoinaan kulutuksen kasvu auttoi tyydyttämään perustarpeita ja luomaan työpaikkoja. Nykyisenkaltainen kulutuksen kasvu sen sijaan Wordlwatch’n mukaan heikentää ihmisten elämänlaatua ja ekologista perustaa murentamalla vaikeuttaa köyhän väestönsosan perustarpeiden tyydyttämistä entisestään – tulevista sukupolvista puhumattakaan. Yletön kulutus johtaa loputtomaan kilpajuoksuun, velkaantuneisuuteen, jatkuvaan kiireeseen ja aikapulaan, sekä elintasosairauksiin, kuten ylipainoon diabeteksiin. Raportin viesti, jota perustellaan laajoilla katsauksilla, on selvä: kulustapojen muutos on välttämätöntä. Mutta miten muutos on mahdollista?

Onko kuluttaja ylipäättään kuningas ostosparatiisiin markkinoilla? Keiden ehdoilla tarpeita, tuotteita ja markkinoita luodaan ja ylläpidetään? Raportissa korostetaan, että esimerkiksi ruoan tuotantoa ohjaavat yhä enemmän teollisen massatuotannon ja globaalin kauppapolitiikan vaatimukset, kuin kuluttajien terveys, tarpeet tai eettiset valinnat. Viljelylajikkeiden jalostus ja geenimuuntelu, suursikalat, broilerihautomot ja ryöstökalastus ovat tästä jo kuluneita, mutta valitettavan tosia esimerkkejä. Nykyinen yhteiskuntamme on rakentunut jatkuvan taloudellisen kasvun vaatimukselle, mikä on asettanut kulutuksen kasvun ja rahan kierron taloudessa yhdeksi keskeisistä tavoitteista. Tämä puolestaan näyttäisi johtavan yhteiskunnan päätöksenteon toimintaan ikään kuin ihmiset olisivat taloutta varten eikä päinvastoin.

Planeetan pelastamiseksi Worldwatch perääkin kokonaisvaltaista kulutuskulttuurin ja sitä kannattelevan infrastruktuurin muutosta. Tässä muutoksessa kuluttaja ei ole pelkästään statistin roolissa, vaan tietoisilla ja vastuullisilla ostopäätöksillään ja muulla toiminnallaan – kuten kampanjoilla ja ostoboikoteilla – kuluttaja voi tehdä merkittäviä valintoja, kuuluu raportin viesti. Asennemuutos kiteytyy individualistisen, omaa hyötyään maksimoivan kuluttajan muutoksesta yhteisölliseen, myös ekologisen vastuunsa punnitsevan ja kantavan kuluttajan aikaan.

Veroilla hinnat kohdalleen

Vaikka raportissa muistutetaan yksittäisen kuluttajan ostopäätösten tärkeydestä, realismuksen nimissä kuitenkin tunnustetaan, että yksittäisen kuluttajan valta on varsin rajallista jos samalla ei tehdä rakenteellisia ratkaisuja tuotantotavoissa ja yhteiskunnan tasolla. Raportti korostaakin tarvetta yhteiskunnalliseen ohjaukseen ja kannustimiin. Markkinataloudelle näyttäisi olevan ominaista, että parhaiten purevat taloudelliset ohjauskeinot. Raha on moraalialia ja eettistä ajattelua vahvemmin ankkuroitunut eri talousyksiköiden tilinpäätöksiin.

Julkisvallan ohjauskeinopaketaista raportti nostaa keskeiseen rooliin ekologisen verouudistuksen eli verotuksen painopisteen siirtämisen työn ja palvelujen verotuksesta luonnonvarojen käytön ja ympäristön kuormittamisen verotukseen. Verorakenteen muutoksella pyritään kannustamaan nykyistä enemmän työvoiman käyttöön ja ympäristön kannalta kestävämpien tuotanto- ja kulutusrakenteiden muodostumiseen. Ekologisen verouudistuksen keskeinen periaate on verokertymän neutraalisuus. Tämä tarkoittaa sitä, ettei kokonaisveroaste muutu, vaan siirtymää tapahtuu vain verotuksen rakenteessa. Lisääntyvät ympäristöverotulot käytetään muun verotuksen – lähinnä työnverotuksen – alentamiseen, jolloin kannustetaan työvoiman käyttöön ja tarjontaan. Tavoitteena on näin kaksoishyödyn (double dividend) saavuttaminen.

Raportissa esitellään Saksan ekologisen verouudistuksen toteuttamista. Onnistuneena esimerkkinä muista taloudellisista ohjauskeinoista raportti muistuttaa Lontoon tietulleista. Tuotantoelämän perusratkaisuna tarjotaan siirtymistä tavarantuotannosta palvelujen tuotantoon. Lisäksi esitellään elinkaariajattelun kulminaationa ”kehdestä kehtoon” -ajattelua, jossa raaka-aineet kiertäisivät loputtomasti päättymättä jätteiksi.

Suomalaisten suuri jalanjälki

Satu Hassi on tuore nimi Worldwatch-instituutin johtokunnassa ja hän on kirjoittanut esipuheen Suomea käsittelevään osuuteen. Hassi muistuttaa, että vaikka Suomen ympäristöpolitiikka on useissa tutkimuksissa arvioitu yhdeksi maailman parhaista, niin tällä hetkellä tarvittaisiin neljä maapalloa, jos kaikki kuluttaisivat kuin suomalaiset. Erja Heinin kirjoittamassa

ansiokkaassa Suomi-osuudessa tarkastellaan ohjauskeinoja, joilla suomalaisten ekologisen jalanjälki saataisiin ympäristön kestäväksi ajatellen keveämmäksi.

Heino korostaa tavoitteiden (factor 10, luonnonvarojen kestävä käyttö, ekotehokkuus) ja niitä palvelevien ohjauskeinojen tärkeyttä kulutus- ja tuotantotapojen muutoksen edellytyksinä. Hän muistuttaa aiheellisesti, että julkishallinnolla on jo nyt käytössään monia keinoja: taloudellinen ja hallinnollinen ohjaus, kansalliset ja kansainväliset sopimukset, ympäristömerkinnät, ympäristöhallintajärjestelmät, yritysten vapaaehtoiset sopimukset sekä koulutus, neuvonta ja tiedotus.

Systemaattisen kattavan käsittelyn saa osakseen taloudellisen ohjauskeinot, erityisesti ekologinen verouudistus ja päästökauppa. Heino esittelee Suomen luonnonsuojeluliiton ehdotusta ekologiseksi verouudistukseksi, jonka tavoitteena on ympäristöverotulojen kasvattaminen viidennekseen valtion verotuloista (nykyisin noin 7 prosenttia) vuoteen 2010 mennessä. Päästökauppa osuus perustuu puolestaan Simo Kyllösen ja Tuuli Kaskisen tuottamiin teksteihin. Toivoo sopisi, että Suomen kansallinen Kestävän tuotanto- ja kulutustapojen toimikunta ottaisi ohjauskeinovalikoimaansa edes osan raportin esittelemistä keinoista.

Maaailma yksissä kansissa

Maaailman tila -raportti puolustaa ehdottomasti paikkaansa vuosittaisena omantunnon kolkuttelijana ja ympäristönäkökulmasta siivilöityvän maailmantilan tiiviinä pakettina, vuotuiseen teemaansa keskittyen. Vuoden 2004 teoksessa pureudutaan kulutukseen ja pyritään avaamaan kuluttamisen, elämäntavan, elintason ja hyvinvoinnin keskinäisten kytkösten muodostamaa laajaa ja mielenkiintoista vyyhtiä. Syvempi ja systemaattisempi teoreettinen ote olisi kuitenkin antanut analyysiin enemmän jämäkkyyttä ja ankkuroinut sen kulutustutkimuksen perinteisiin.

Valitettavasti raportti kärsii myös lievästi hajanaisuudesta ja pintapuolisesta yksittäisen tiedon vyörytyksestä, mikä toisaalta on ymmärrettävää – ja sallittavaakin – yksiin kansiin aikaisempaa tietoa ja tutkimustuloksia koostavalta raportilta. Osin kuitenkin asenteellinen ote ja mustavalkoisuutta korostavat sanavalinnat, kuten puhe ”turmeltuneen imelästä virvoitusjuomasta”, vaikeuttavat itse sanoman nieltävyyttä.

Kaiken kaikkiaan arvostetun instituutin raportti kuulunee kaikkien ympäristön tilasta kiinnostuneiden vuotuisiin lukutottumuksiin. Eikä pelkästään pakkopullana, vaan pienistä puutteistaan huolimatta aidosti kiinnostavana kurkistuksena maailmantilaan ja ajankohtaisiin haasteisiin globaalista perspektiivistä.

Älä osta mitään -teemapäivän sanoma kulutuksen vähentämisen – eikä pelkästään laadul-

lisen muutoksen – tarpeesta kiteytetään raportissa ympäristötaloustieteilijä Herman Dalyn sanoihin: ”Se, että teemme tehokkaammin sen, jota ei pitäisi tehdä ollenkaan, ei ole aihe riemuun.”

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkija.